

עוד נלמד מדברי התלמידו, שהרשימה העיקרית מראה על מצב הדברים "בראונה". — לאיזה זמן הם מתכוונים בזה? — אולי לא אטעה אם אומר, שהרשימה היא נערכה עוד ביום הבית, ביתר דיוק ביום יוחנן הירקנוס, כי כך אנו קוראים באחת מפקודות ג'וס יוליוس קיסר המובאה אצל יוסיפוס קדמ' י"ד, פרק י', ס"י ו' (VII): כל המקומות וכו', שהיו שייכים לפניהם למלכי סוריה ופונייה... שייכים על יסוד החלטת הסנאט לנשיא הירקנוס וליהודים; השוה עוד שם י"ב, ד'.

על כל פנים ברור, שהסבירות האלה, אשר בהן החילה בימינו אלה התיישבות יהודית חדשה, היו משך תקופה ארוכה: מסוף תקופת החשמונאים ועד סוף תקופת התלמיד לפחות, בידי קדמונינו, וההדרמה היה בידי יהודים נعبدת. הרי, שגם פה יש עניין החזרת שדות לבעליהם!

בעקבות היישוב היהודי המאוחר בכפר חוקוק-יקוק מאת י. בן-צבי

בסביבה רווית מטורת של יישוב יהודי, שנמשך עד תקופה מאוחרת בימי הביניים, נמצא הכפר העברי י'קוּק (יאقوק) הוא ח'קוּק העברי). כשבעה קילומטר צפונית מערבית לו שוכן כפר ענן או כפר חנניה, אשר ישבו העברי לא פסק ממנו עד סוף המאה הי'ז⁽¹⁾. הכפר יקוק מנה בסוף שנות השבעים עד 200 בתים מוסלמיים, אולם בשנת התרצ"ב לא נשארו אלא 28 בתים אבן שבhem גרו 153 תושבים, כלם מוסלמים.

אלט כותב: "ביקוק נודע לנו למחוגנו, כי תושבי הכפר אינם מכירים עוד את שמו של נבי חבקוק", מצפון לכפר, קרשות עדיין ממפה האנגלית. רק הגבעה אשר מצד זה ידועה בשם ג'בל חבקוק. שני הקברים אשר במדרכונו לעבר הכפר ידועים בשם של שיח' חسن ושיח' מחמד"⁽³⁾. באופן יותר מפורט מתאר לי את המקום יידי י. נחמני, אשר ברשותו נמצא הכפר, והוא בקר אותו פעמים רבות:

"קברו של חבקוק הנביא נמצא בערך 500 מטר צפונה לכפר, בין עצי

1) מייזלר, רשימת השמות הגיאוגרפיים, עמ' 84 ; Palestine I, p. 364.

2) עי' מאמרי "כפר חנניה", שאר ישוב א', ע' 195.

Alt, *Palästinajahrbuch* 1926, S. 52. (3)

בלוט (אלון) עתיקים אחדים לרגלי ההר הנקרא בסביבה בשם ג'בל חבקוק. הציון בניו אבני בזלת, ארכו 3.5 מ', רוחבו 2 מ' וגובהו 1.5 מ', והוא מסודר לבן. העربים קוראים לקבר זה ג'לי שיח' חسن, והם אומרים שהוא נתמן נביא יהודי חבקוק, שעל שמו נקרא ההר.

בדוי הסביבה נוהגים להניחה לשמריה ע"י הקבר עצים, מהרשות, פרגודים, וכו', והגנב המחוצף ביותר לא יעוז לנցע בהם; אבל אין נוהגים להשבע על יד הקבר את החשוד בפשע כמקובל על קברי "ולימ" אחרים, כמו למשל אבו-ושא, מצעית ואחרים.

יהודי העדות המזרחיות נוהגים לבוא כפעם בפעם ולהשתתח על הקבר הנ"ל, הנחשב לקברו של הנביא חבקוק, ומدلיקים עליו נרות שמן-זית. עד המאורעות הימיים נוהג לעבור לעיתים קרובות על יד הקבר, ומצאתי לפעמים יהודים מתפללים שם. חמיד נמצאים שם פכים קטנים מלאי שמן זית ופטילים בתוכם שכיבו אותם בטרם אול שמן המאור.

כעשרים מ' מדרום לקבר שתולים עצי בלוט אחדים, הנקרים בפי

הערבים בשם "ש' ג'ראת שיח' מהמד" (אלנות השיח' מהמד).

בשמו הקדמון מופיע הכפר פעמיים במקרא ופעמים רבים בתלמוד, בעיקר בירושלים⁴). בימי הבינים נזכר כפר זה אצל רב התירירים, מלבד הראשונים רבי בנימין מטודילה ור' פתיחה מרוגנסבורג. בעל "קברי האבות", שחיה במאה הי"ג⁵), ר' יעקב מפרישי (בש' 1235⁶). בעל "אללה המסעות"⁷) ותלמידו של הרמב"ן, בעל תוצאות "ארץ-ישראל"⁸) – כלם מזכירים את יעקב או יעקב או חבקוק, ומכאן מוכחת חשיבותו של המקומ הזה, שהיה מקשור במסורת חבקוק הנביא. השערתי היא, שעצם השם ח'קוּן גרם לשירות המסורת בחבקוק, מפני קירוב המבטא שבין חוקוק וחבקוק. אולם, יחד עם זה מתחזקת ההשערה שבשעתו היה עוד ישוב יהודי חי קיים ביקוק, והישוב הזה הוא שהיה הנושא העיקרי של המסורת. השערה זו מתחזקת ונעשה וודאית מתוך תיאورو של ר' שמואל בר' שמושן (בש' ד"א תתק"ע – 1210) המזכיר את כפר חוקוק בנסימה אחת עם כפר חנניה, ומספר בפירוש על קברו של חבקוק ביקוק, ואע"פ שבפירוש לא אמר, אם היה בו ישוב היהודי בזמןו, אולם מכללא

(4) יהושע י"ט, ל"ד; דהינ"א ר', ס'; ירוש' פסחים פ"א, ה"ד; ירוש' שביעית פ"ט ה"א, וכו'.

(5) מרמורשטיין, ציון א' (ירוש' רפואי); בן-צבי, ציון ד', ע"ע 148 ואילך.

(6) בן-צבי, מורה ומערב ג', עמ' 10.

(7) נדפס יחד עם מסעות ר'ב, בהוצ' גראנדה, ושם כחוב בטעות זעקוּן – שם חבקוק הנביא, ועליו ציון נאה בתוך מחריצות".

(8) ש. אסף, ירושלם לזכר לנץ; וגם שם בטעות – דעוק וכוכ' כמו באלה המסעות.

איתמר, באשר בסוף רשות הכהנים המובאים אצלו הוא מציין, ש"בכל אילו המקומות יש קהילות שיתר מה' מניניהם"⁹.

ר' אשטוריה הפרחי, שכותב את ספרו כ-1241 שנים לאחר ר' שמואל ב"ר שמעון, הקדיש שורות אחדות לכפר חוק¹⁰. אגב, ר' אשטוריה הוא החוקר הראשון המזהה בפירוש את חוק (חוק) עם הכהן העברי יקוק, כמהלך שתי שעות דרוםית מערבית לצפת. עוד הוא כותב: "אומרים כי שם [כביר] חבקוק הנביא ע"ה, ושם ראיינו בית הכנסת ברצפה ישן נושאן". ר' אשטוריה הפרחי זהיר ומדיק בדבריו. על קברו של חבקוק הוא מספר רק מפי המסורת ובדבר בית הכנסת הוא מעיד וכך ראייה. ומכיון שהוא מדבר על בנין בית הכנסת ומזכיר את הרצפה הנושאן, שראה בעיניו, ברור הדבר שבית הכנסת עדין היה קיים בזמןו; דבר זה יתכן רק אם היה קיים עוד ישוב היהודי שם בזמןו, או שנעוז הכפר סמוך לו מגנו, והמוסלמים השכנים לא הספיקו להחריבו.

כמאה שנה אחר זמנו של ר' אשטוריה הפרחי בקר בארץ הנוטע מקנדיהה (בשי' רל"ג, 1473) והוא מספר לנו ברשימת הקברים שכתב¹¹ על "מצבה אחת גדולה מאבן אחת כמו מגדל אחד קטן, קרוב למצבה ההיא יש מעיין באר מים חיים וחוקוק על המצבה": "חבקוק הנביא", ואולם אין מזכיר יותר לא את בית

הכנסת עם הרצפה הישנה ולא את היישוב היהודי שבכפר.

מאז לא הגיעו אלינו שמותם דבר מישובה של חבקוק, וכל התיעירם המאוחרים, שלאחר עליית הספרדים אינם יודעים דבר על יישובה של יקוק בזמןם.

אולם בשוו"ת של ר' משה גלאנטי (ס' נ"ב, צד 45) וכן של ר' י"מ צהлон (קמ"ד) מש' 1689 נשمر רמז מעניין לזקן אחד מייעוק, אשר נהרג סמוך ליקטריה יחד עם יצחק אלמריידי, היהודי רוכל וצרף מכפר עלמא. מתוך הדברים נראה שגם שמו הזקן היה היהודי. מה שנוגע לשם יעוק ברור הדבר שהכוונה היא ליקווק. מתוך כל פרטיו תיאورو של המקהלה זהה¹² נראה, שנייה היהודים, הזקן מיקוק והצעיר מעלמא, הלכו יחדו בכפרים, וסחרו ב"בוטאנאש" (אריגי צמר מתעשית היהודים לצפת) עם סוחרים זו עברו מכפר לכפר והיו שותפים את שבתם או נחים במקומות יישובים יהודים. והנה מצאנו שבקיסריה

(9) הוצ' שרגא שלין ע"פ כתבי פארמא, ע' 10 שורה 17.

(10) כפתחר ופרח, הוצ' לונץ, ע' רפיה.

(11) עי' ירושלים א', הוצ' לונץ, ע' 221.

(12) עי' שאר יישוב א', ע"ע 180 ואילך.

היה באotta שעה ישב יהודי קטן – כשה שבעה בתים לדרומה של העיר¹³⁾. כנראה התכונו הרוכלים היהודים לשבות שם, אולי בדרך הותקפו ע"י שודדים ונחרגו שניהם. מכאן ראייה ברורה שבסוף המאה הי"ז בשעה שעדיין נשאר שריד לישובים היהודיים בעלא ובספר חנניה – נשמרו اي אלה שרידים גם בישובים כפריים סמוכים אחרים, כגון יקוק.

בספר "ידי משה" לרבי משה ירושלמי¹⁴⁾ נמסר ספר מעניין על תירש שיריה היהודית גדולה, שבאה להשתטח על הקבר הקדוש ביקוק באמצע המאה הי"ח ומתקופת הדברים אופינים ממד לגבי "זירות" דומות גם בשאר מקומות קדושים ראייתי לטוב להביא כאן את הקטע הזה במלואו (בחרגום מאידיש):

"יאקווק. מצפון לכפר, בתוך גנה יפה מונה חבקוק הנביא, ועליו ציון בניו. במקום זה קרה לנו מעשה: כאן החפלונו תפלה שרירית במניין. כשגמרנו להתפלל בא בעל-המכס ותבע את המכס שלו, ורצינו ליתן מה שmagiyu לו, אולם הוא לא רצה לקחת, אלא טוליר"¹⁵⁾ אחד לכל נפש, והיינו שיש עשרה נשות, ונתעכבנו שם שעות אחדות ע"י בעל המכס. כבר היינו נותנים לו, כל אחד טוליר אחד, אלא שהמשמש לא רצה לחדר חדשים והיה בינוינו גביר אחד יוסףobilios מוניציאה, והוא סוחר גדול, ובידו מכתב המלצה מציר צרפת שבעכו אל השר של טבריא, כי בכל מדינות תוגרמא, בכל מקום המונח על חוף הים, ישנו ציר צרפתי להגן על הסוחרים. אף שני עבדים מעבדיו נתנו לו (הציר) לשרתונו, האחד היה ישמעאלי והשני – יוני. ובכן שלח המשם את העבד הישמעאלי לטבריא, ואני כתבתי מכתב לחכם של טבריא שילך עם הישמעאלי אל השר ויראה לנו את כתב המלצה. כשהראה השר את כתב המלצה, מיד שלח עשרה יניתשאים וייצו לקחת אותנו, ולהוביל גם את בעל המכס. הניתשאים הביאו אותנו אל ארמון השר וגם את בעל המכס וישאל השר את בעל המכס, מי הרשה לו לקחת כל כך הרבה, וכי איןנו יודע מה הוא המכס החוק. וייצו השר להסביר את בעל המכס ויפקדו תחת לו עשרים וחמש מלכות על עקבות רגלו, כנהוג אצל התורכים, למען שלא ידרוש בפעם אחרת יותר ממה שהחוק מרשה, כי השרים מגינים על המדינה בתוקף, למען שיוכלו התירירים לנסוע. ורוב הכנסתו הוא מן המכס, ועלינו הוטל לשלם את המכס המגיע לבעליו לפי החוק ויעש לנו השר כבוד רב ואנחנו המשכנו את דרכנו בארץ ישראל, ונזכה לעלות לשם בקרוב בביאת משיחנו, Amen".

(13) עי' שאר ישוב ב', ע' 213.

(14) "ידי משה" (אידיש), הוצאה שנייה לבבוזו של מר ז. שוקן, תל-אביב תרצ"ח.

עמ' לא-לאג. ההוצאה הראשונה יצאה בשנת תקכ"ט (1769).

(15) דהינו: "גרוש".